

Олексій Васечко

ПРОТИСТОЯННЯ ПОВСТАНЦІВ ТАРАЩАНСЬКОГО ПОВІТУ З 1-Ю КІННОЮ АРМІЄЮ ПІД ЧАС ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ 1920 р.

DOI: 10.58407/litopis.240608

© О. Васечко, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2919-6348>

29 травня 1920 р. радянська 1-ша Кінна армія розпочала операцію з прориву оборони Війська Польського, у результаті чого змінилося стратегічне становище протиборчих сил в Україні. Проте перш ніж приступити до цієї операції, 1-ша Кінна армія мала подолати на своєму шляху повстанську організацію Таращанського повіту. Ця організація із центром у містечку Тетіїв мала власні військові сили та майже два місяці контролювала значну територію. Для польсько-українсько-радянської війни 1920 р. це рідкісний випадок, коли і польська, і радянська армії мусили враховувати в своїх планах наявність великих сил українських повстанців. **Метою** дослідження є висвітлення структури та складу протиборчих сторін, передумов їхнього військового зіткнення та спроба історичної реконструкції їхніх боїв. **Методи:** історичний, проблемно-аналітичний. **Наукова новизна** полягає у використанні різних джерел польсько-українсько-радянської війни 1920 р. та критичного аналізу українських джерел, що описують бої. **Висновки.** Повстанці Тетіївщини зуміли створити широку горизонтальну організацію різних населених пунктів зі збройною силою на основі територіального принципу. Проте у фронтовому протистоянні зі значно більшим, краще озброєним і досвідченим регулярним військовим підрозділом як 1-а Кінна армія, повстанці не мали шансів на успіх. Зіткнення відбулося через хибну оцінку сил противника повстанцями.

Ключові слова: Тетіїв, повстанська організація, 1-ша Кінна армія, польсько-українсько-радянська війна 1920 р., Оверко Куравський, Василь Задоянний.

Для Української революції 1917–1922 рр. є досить характерним явище селянських повстанських республік. Деякі з них, як Медвинська чи Баштанська, охоплювали один населений пункт, а деякі, як Холодноярська, займали досить значну територію й мали поважні сили. До останнього типу належить і Тетіївська повстанська організація або ж «Таращанський повітовий Кіш Запорізької Січі», яка наприкінці травня 1920 р. опинилася в центрі протистояння Війська Польського з радянською 1-ю Кінною армією.

Хронологічно перша згадка Тетіївської повстанської організації на Таращанщині зустріється публікації у 1922 р. в Нью-Йорку інформації про єврейський погром у містечку Тетіїв¹. Наступним, хто писав про цих повстанців, був Олександр Доценко – військовий історик, осавул Армії УНР, ад'ютант Головного отамана Симона Петлюри. Джерелом цього розділу своєї праці він вказав: «Документ про повстання в Тетіївському районі переховується в архівах Українського Наукового Інституту у Варшаві»². У 1964 та 1966 рр. у еміграційному збірнику «За державність», присвяченому темі українського війська, про Тетіївську організацію повстанців опублікував матеріали Василь Задоянний³. У 1971 р. в «Історії міст і сіл Української РСР. Київська область» містилися епізодичні згадки про ан-

¹ Tetiever Khurbn / Ed. by A.D. Rozental. New York, 1922: Published by the American representatives of the all Russian Jewish social committee (Idgezkom) // Translated by Dr. Ida Cohen Selavan. Cincinnati, Ohio, 1994 (URL: <https://kehilalinks.jewishgen.org/tetiev/TetieverKhurbn.htm>). В українському перекладі див.: Погроми в Тетіїві – Tetiever Khurbn – תטיוויר חורבן / Пер. укр.: Оксак І., Маляренко В., Лях О., Оберемок О., Міцінський С., Єрмолаєв О. *Історичний клуб «Ратуша» м. Тетіїв*. URL: <https://tetiev.net/?p=403>.

² Доценко О. Зимовий похід (6.XII.1919–6.V.1920). Варшава: Праці Українського наукового інституту, 1932. С. CXLVIII–CL.

³ Задоянний В. Московська навала (Матеріали до Історії Таращанського Повітового Коша Запорізької Січі на Київщині). *За Державність. Матеріали до Історії Війська Українського*. Торонто, 1964. 36. 10. С. 162–172; Торонто, 1966. 36. 11. С. 92–111.

тибільшовицьких повстанців⁴. Схожі за змістом дані наведені в праці Ф. Васильченка «Нариси з історії міста Тетієва і Тетіївського району» у 1981 р.⁵

Уже в часи незалежної України про повстанців Таращанини написав Роман Коваль у науково-популярних виданнях «Багрянні жнива Української революції» (у розділі «Великодні жнива тетіївських гайдамаків») та «За волю і честь. Невигадані історії і вояцькі біографії» (у розділі «Апокаліпсис»)⁶. Розділи написані переважно на основі матеріалів Василя Задояного, і додатково автор першим увів ув обіг спогади учасника тих подій – Олександра Личака, студента Української Господарської Академії в Подєбрадах. Викладачі цієї академії давали своїм студентам, більшість із яких були колишніми вояками Армії УНР та / або брали участь у повстанському русі, завдання описати найдраматичніший та найяскравіший епізод з їхньої боротьби, або розповісти, як студент став свідомим українцем. Тому такі спогади містять багато емоційної складової та художніх елементів.

Із сучасних дослідників варто згадати О. Коцербубу, яка збирала матеріали саме про єврейський погром повстанцями в містечку в березні 1920 р. й публікувала їх у газеті «Тетіїв Сьогодні»⁷. Багато цікавого та цінного матеріалу про повстанців зібрано Історичним клубом «Ратуша» міста Тетієва, до складу якого входять О. Лях, О. Ермолаєв, С. Міцінський, О. Оберемко. Серед цих матеріалів є продовження вивчення архіву Української Господарської Академії, історій студентів та інших учасників повстанської організації, кримінальних справ повстанців, архівів СБУ, відкритих публікацій тощо. Частина цих матеріалів була опублікована на сайті цього історичного клубу або на Facebook-сторінках його учасників⁸.

Разом із тим багато польських і радянських військових джерел досі мало включені в історію повстанського руху Тетіївщини, а це такі важливий пласт, який допомагає додати нових знань та усунути наявні неточності. У період від 29 травня по 5 червня 1920 р. радянська 1-ша Кінна армія прорвала польський фронт, що стало однією з переломних подій польсько-українсько-радянської війни на території України. Проте цій події передували бої 1-ї Кінної армії саме з повстанською організацією Тетіївщини. Тож і в польських, і в радянських джерелах про це залишилося чимало згадок.

Прологом до створення цієї організації стала низка подій. Так, 25–26 грудня 1919 р. район Тетіїв–П'ятигори–Животів спочатку залишила Армія Української Народної Республіки (УНР), що перебувала в партизанському Зимовому поході, у ті ж дні через Тетіїв–Животів пройшов Зведено-Кавказький кавалерійський дивізіон білогвардійців⁹. Із цього моменту в містечку та околицях почала поступово утверджуватися більшовицька влада. Її представником у Тетіїві на посаді воєнного комісара став колишній матрос, родом із сусіднього села Скибинці, Г. Винниченко, волосний революційний комітет очолив Ю. Шургальський. В «Історії міст і сіл Української РСР. Київська область» зазначається, що вже 14 лютого 1920 р. місцеві повстанці напали на містечко, тяжко поранивши Ю. Шургальського та вбивши кількох комуністів. У спогадах очевидців погрому про це не згадується, натомість повідомляється, що повстанці у комісаріаті вбили представника продовольчого комітету Жукова. Як би там не було насправді, але активність місцевих повстанців призвела до посилення репресій із боку воєнкома Винниченка¹⁰.

Наприкінці березня червоними було розстріляно 30 українських діячів, серед яких більшість були старшинами Армії УНР, які через хворобу під час Зимового походу залишилися на лікуванні в цьому районі. У відповідь повстанська організація на чолі з Оверком Куравським, до складу якої переважно входили жителі передмість Тетієва–Плоханівки, Слобідки та Снігурівки, організували напад. У ніч із 24 на 25 березня 1920 р. повстанці атакували комісаріат та казарму червоноармійців. У результаті було вбито воєнкома сусіднього с. Кашперівки М. Бурмоса та кількох солдат. Наступного дня (25 березня) воєнком Винниченко організував урочистий похорон із музикою, але червону процесію обстріляли повстанці, які зарання зайняли позицію на кладовищі. Винниченко вирішив по-

⁴ Історія міст і сіл Української РСР. Київська область / Редкол.: Ф. Рудич (голова) та ін. Київ: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. С. 657–658.

⁵ Васильченко Ф. Нариси з історії міста Тетієва і Тетіївського району. Тетіїв, 1981.

⁶ Коваль Р. Багрянні жнива Української революції: 100 історій і біографій учасників Визвольних змагань. Київ: Дікор, 2005. 397 с.; Його ж. За волю і честь: не вигадані історії і вояцькі біографії. Київ: Дікор, 2005. 404 с.

⁷ Європейська історія в Тетіїві. *Тетіїв Сьогодні*. 2016. № 10–11 (25 січня). С. 8; Чому місто Тетіїв звернулося до Європи. *У.Р.М.Р.: Українсько-польська медіаплатформа*. 2022. 5 січня. URL: <https://upmp.news/ua-in-ukraine/chomu-misto-tetiiv-zvernulosya-do-yevropy/>.

⁸ Лях О. Тетіїв і Тетіївщина: погляд в історію. Тетіїв, 2004. 48 с.; Ермолаєв О. Подорожі за крайнебо: краєзнавчі розвідки. Біла Церква: Білоцерківдрук, 2016. 127 с.; *Історичний клуб «Ратуша» м. Тетіїв*. URL: <https://tetiev.net/?cat=1>.

⁹ Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917–1920). Документально-художнє видання / Упор.: М. Ковальчук. Київ: Темпора, 2007. С. 242, 245.

¹⁰ Історія міст і сіл Української РСР. Київська область. С. 657–658; Tetiever Khurbn. URL: <https://tetiev.net/?p=403>.

кинути містечко, утім неодноразово зазнавав нападів місцевих повстанців із інших сіл, у результаті більшість його відділу розбіглася, а йому вдалося дістатися Таращі лише з одним солдатом. Розлючені повстанці вчинили у Тетіїві погром.

У містечку українці організували озброєну самоохорону, на чолі якої став поручник М. Шляхтиченко та «Комітет охорони ладу й громадського спокою». 1 квітня зранку до Тетіїва прибув військовий загін червоних із Погребищ. Були заарештовані й розстріляні члени сформованої самоохорони. Розлючені більшовики почали підпалювати хати. Спочатку з червоними вступили в бій жителі Снігурівки, Плоханівки та Слободи, потім приєдналися жителі сіл Дзвиняче й Михайлівка, а за ними Теліжинці, Бугаївка, Росішки та Ситківка (тепер частина с. Голодьки). Під загрозою оточення червоний загін почав тікати на станцію Погребище. Того ж дня вдень на Тетіїв почав наступ новий загін більшовиків із Таращі (наступ, очевидно, був синхронізований із кількох напрямків), але після короткого бою відступив¹¹.

Повстанці готуватися до подальшої боротьби. Тетіїв став центром, у якому заснували «Повстанчий штаб Тетіївського району». На нараді вирішено було також заснувати в Таращанському повіті «Кіш Зопоріжської Січі», отаманом якого обрали Оверка Куравського. Кожна волость мала стати полком, а село – сотнею. Усе населення району було поділено на реєстрове (від 21 до 35 літ) і нерестрове (від 35 і старше).

9 квітня на південь від Тетіїва повстанцям вдалося оточити й знищити черговий більшовицький каральний загін. Інший червоний загін теж почав наступ, але після бою був змушений тікати. Після цього аж до приходу польських військ більшовики більше не робили спроб придушити повстання в цьому районі.

Загалом повстанці сформували в єдину організацію вісім полків, які частково охоплювали Таращанський, Липовецький та Сквирський райони¹².

Напередодні наступу Війська Польського в Україні більшовики не мали достатньо сил, щоб охопити й контролювати всі райони в тилу радянських військ. Історик Ніколай Какурін у праці «Війна з білополяками» зазначав таке: «В тилу наших військ цілі райони виявилися охоплені рядом повстань, із яких після підходу до повсталих петлюрівських загонів, що просочилися крізь лінію фронту, утворилося ряд гнізд ... Таращанський повітовий воєнний комісар доносив про появу в районі м. Тетіїв значної банди із організації Тютюника силою до 5000 багнетів (цифра очевидно перебільшена. – Н.К.)»¹³. Тут згадується отаман Юрій Тютюнник, який на той час командував Київською збірною дивізією у складі рейдуючої Армії УНР, що перебувала в іншому місці.

24–25 квітня 1920 р. Військо Польське розпочало широкий наступ на території України проти радянських військ. У результаті Червона армія зазнала низку поразок і розпочала відступ на схід. Зокрема, під Махнівкою, неподалік Козятина, поляками була оточена частина 1-ї бригади Червоних Українських Січових Стрільців (ЧУСС), підрозділ Червоній Української Галицької армії, підпорядкований Червоній армії, та радянська 44-та стрілецька дивізія. Частини цих підрозділів вдалося з боєм вирватися з оточення і тепер вони ослаблені відступали на схід. Загалом на 30 квітня залишки 1-ї бригади ЧУСС, які вийшли з оточення, нараховували понад 2–2,5 тис. осіб харчового стану. Бригада мала вкрай мало зброї: не більше двадцяти кулеметів, приблизно 200 рушниць та великий, як на таке формування, обоз – близько 500 підвод. Незначна кількість зброї пояснювалася тим, що чимало підрозділів, які прорвалися з-під Махнівки, були не бойовими, а тилловими. У бригаді залишились 2 легкі та 2 важкі гармати. 1 травня вранці 2-й полк бригади зупинився в с. Скибинці Лісні (тепер – Скибинці), обози та зведений полк – у с. Черепинка, а штаб бригади – у с. Лобачів, усі села на північний схід від Тетіїва.

Керівництво повстанською організацією вирішило роззброїти галичан як союзників більшовиків. У Черепинцях і Лобачеві галичани не бажали піднімати зброю проти повстанців, тому були швидко роззброєні. При цьому повстанці убили двох комісарів із 44-ї дивізії, які опинилися в розташуванні бригади. Галичани теж були відведені до Тетіїва із сіл Черепинки та Лобачів, де перебував штаб повстанської організації. Проти галичан із 2-го полку в Скибинцях Лісних було скеровано тетіївський та кашперівський полки під командуванням полковника Романенка. Як зазначали галичани, полки були добре організовані, а тетіївський мав навіть прапор, на якому з одного боку був зображений тризуб, а на іншому – містився напис «Тетіївський волосний полк Запоріжської Січі». Пізніше на перемовинах із галичанами полковник Романенко стверджував, що його сили нараховують

¹¹ Задоянний В. Московська навала... 36. 11. С. 92–95; Доценко О. Зимовий похід... С. 149; Tetiever Khurbn. URL: <https://tetiev.net/?p=403>.

¹² Доценко О. Зимовий похід... С. 149; Коваль Р. Багрянні жнива Української революції... С. 115–116.

¹³ Какурін Н., Меликов В. Война с белополяками 1920 г. Москва: Государственное военное изд-во, 1925. С. 9495.

3 тис. осіб, але, ймовірно, ця цифра виконувала роль додаткового «аргументу» на переговорах. Галичани рішуче відмовлялися здати зброю й розпочали переговори з полковником Романенком, які завершилися рішенням: 2-й полк має відійти до повстанського штабу в Тетіїв, при цьому зброю та інше майно залишаються у галичан. Як згадував поручник П. Мигович: «...виглядало воно дивно, навіть смішно. Усі наші стрільці мали кріси (рушниці – О.В.), а повстанці були й без крісів й супроводжали нас, як полонених»¹⁴. У Тетіїві представники повстанців наполягали, щоби 2-й полк галичан теж здав зброю, але командир полку отаман Роман Волощук знову зумів домовитися, щоб зброю не забирали.

2 травня відбулася загальна нарада в помешканні повстанського штабу, під час якої один із повстанських старшин перепросив за нетактовну поведінку своїх підлеглих і пообіцяв віддати всю зброю, майно та коней, забарних у Черепиці та в Лобачеві. Повстанці погодилися на перехід галичан до Армії УНР генерала М. Омеляновича-Павленка, проте де перебувала ця армія, ні повстанці, ні галичани точно не знали. Повстанський штаб виділив галичанам сотника, який мав провести їх у район Умані, де, припускали, могла бути Армія УНР. При цьому під час відходу з Тетієва 3-тя батарея полку легкої артилерії під командуванням поручника Володимира Зубрицького залишила одну гармату повстанцям полковника Барамана з П'ятигір'я¹⁵.

А вже починаючи від 3 травня, до кордонів контрольованої повстанцями території почали підходити польські війська – спочатку підрозділи польської 13-ї піхотної дивізії в район Липівця, потім – підрозділи цієї ж дивізії в околиці містечка Дзюнків, проте далі не рухалися¹⁶. Наприкінці першої декади травня 1920 р. польський наступ остаточно припинився. Польська 2-га армія вийшла на лінію Липовець–Самгородок–Сквира–Біла Церква й головним завданням мала прикривати залізницю Козятин–Київ. На цій ділянці, окрім кількох точок, контакт із червоними був утрачений.

Дуже цікаві спомини та враження про контакт із повстанською організацією Тетіївщини та взагалі із місцевими жителями залишили поляки зі згаданої 13-ї піхотної дивізії, зокрема про їх власну спробу зрозуміти тогочасні українські реалії. Тому тут варто навести досить розлогу цитату: «Сама околиця річок Роськи та Росі, села Тетіїв, Ст. Животів – Кашперівка – П'ятигори – Стрижавка й увесь довколишній район, були зайняті загонами українських повстанців під командуванням отамана Куровського (саме такий варіант прізвища у джерелі – О.В.) – згідно з його даними, близько 15-ти тисяч осіб, із яких тільки половина озброєна гвинтівками, решта в коси й піки; села Ставище й Жашків – у стадії організації».

Ці повстанські загони насправді були озброєними селянами, які на своїй власній території не визнавали жодної влади, остаточно не розкривали свого стосунку до отамана Петлюри, хоча й ставилися до нього досить доброзичливо, і явно вороже до більшовиків. Загони Куровського стосовно польських військ зайняли приязну позицію, яку проте могли б змінити, якби наші відділи зайняли ці села, що зумовило б необхідність їх роззброєння.

Здається, що саме присутність цих повстанських загонів була перешкодою для просування нашої лінії фронту на річку Роська.

Населення на теренах, зайнятих військами дивізії, загалом ставилося до нас приязно, – і все ж майже кожне село таємно чи явно мало зброю, особливо в містах на схід від нашої оборонної лінії. Тому через низьку інтелігентність місцевого населення, слабе почуття української національності, деморалізацію довготривалою війною та можливу більшовицьку агітацію треба було завжди й всюди проявляти обережність. Треба додати, що кожне наше тривале перебування на одному терені та потреба утримувати армію з ресурсів країни шляхом реквізицій деморалізували найбільш налаштованих до нас людей»¹⁷.

В іншому польському джерелі теж згадується, що повстанці повідомляли, що їх організація нараховує 15 тис. осіб, і це було очевидним перебільшенням, у яке слабо вірили й самі поляки¹⁸. Радянські джерела теж полюбили наводити цю цифру¹⁹, проте, мабуть, щоб наголосити на значимості власної перемоги над повстанцями. Хоча, якщо сприймати

¹⁴ Мигович П. При 1-й Бригаді Червоних Українських Січових Стрільців. *Літопис Червоної Калини*. 1939. Ч. 2. С. 18–19.

¹⁵ Васечко О. Останній похід Українських Січових Стрільців: квітень–травень 1920 р. *Цитаделя: Львівський мілітарний альманах*. 2019. № 16. С. 57–61.

¹⁶ Wyszczkowski S. Zarys historii wojennej 43-go Pułku Strzelców Kresowych. Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, 1928. С. 20; Dąbrowski J. Zarys historii wojennej 45-go Pułku Piechoty Strzelców Kresowych. Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, 1928. С. 19.

¹⁷ Kurcusz T. Pierwsze spotkanie 13 Dywizji Piechoty z Budiennym. *Bellona: miesięcznik wojskowy wydawany przez Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy*. R. 4. 1921. Zeszyt 6. С. 477–478.

¹⁸ Biernacki M. Działania armji konnej Budiennego w kampanji polsko-rosyjskiej 1920 r.: 26.V.–20.VI.1920. Warszawa: Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, 1924. С. 40.

¹⁹ Ключев Л. Первая Конная Красная армия на Польском фронте в 1920 г. Москва: Государственное военное изд-во, 1932. С. 20.

цю цифру не як кількість діючих бійців, а саме як максимальний мобілізаційний потенціал, тоді вона видається правдоподібною.

Після реорганізації польська 2-га армія складалася з двох піхотних дивізій (13-та та 7-ма) та кінної дивізії генерала А. Карніцького. 13-та піхотна дивізія займала ділянку Липовець – Дзюнків – Самгородок, 7-ма – Сквир – Біла Церква, кінна дивізія – в околицях Рокитного та Таращі, звідки часто робила рейди в бік Канева та висилала розвідувальні відділи, які доходили до Ставища та території, контрольованої повстанцями²⁰. Про зустріч із польськими уланами залишив спогади вищезгаданий Олександр Личак, зокрема про те, що вони часто збирали у селян овес, яйця та молоко²¹.

У радянських джерелах подекуди йдеться, що поляки озброювали повстанську організацію Тетіївщини, зокрема й артилерією²². У відомих польських джерелах щодо цього нема ані найменшої згадки. Узагалі, стосунки Війська Польського із українськими повстанцями в 1920 р. ніяк не регламентувалися, бо під час розробки наступу в Україну це питання не порушували. Тому часто польські командири на місцях були змушені приймати рішення на власний розсуд. Наприклад, є згадки, що поляки одного разу передали зброю та амуніцію повстанцям с. Требухів поруч із Броварами²³. А в околицях залізниці Жмеринка – Вапнярка – Крижопіль, зайнятих Військом Польським, де жителі кількох населених пунктів були масово озброєні, поляки зброю навпаки вилучали. Наприклад, лише в один день в околицях Савинців (20 км на південний схід від ст. Вапнярка) вояками польського 53-го піхотного полку було вилучено три кулемети, 210 рушниць російського виробництва та 63 – австрійського²⁴. Зовсім інший приклад бачимо в спогадах генерала Яна Ромера. У цьому випадку польська кінна дивізія в районі Рокитного–Кагарлика теж зустріла повстанців. Командир дивізії дозволив їм залишити зброю за умови лояльності й намагався домовитися про спільні дії²⁵.

Також у світлі сучасних досліджень припущення про передачу гармат якимось польським командиром повстанцям Тетіївщини є вкрай дивним. Варто лише почитати, як важко та повільно відбувалася передача артилерії тогочасним офіційно визнаним союзникам Польщі – Армії УНР, козацьким, білогвардійським та білоруським союзним підрозділам, а кожна така передача неодмінно залишала численні згадки в документації²⁶. При цьому лише 26 травня, тобто напередодні великого наступу Червоної армії, поляки із 13-ї дивізії пропонували отаману Куравському налагодити з ними тисний зв'язок²⁷.

А обстановка на польсько-радянському фронті й справді різко загострювалася. Станом на 25 травня в районі Умань–Теплик завершилося розгортання 1-ї Кінної армії під командуванням Семена Будьонного.

Ще 23 травня ця армія отримала наказ від радянського командування Південно-Західним фронтом прорватися до важливого залізничного вузла Козятина й діяти в тилу польських армій. Найкоротший шлях для цього був через позиції польської 13-ї піхотної дивізії, попереду в яких були території повстанської організації Тетіївщини.

Бойовий склад 1-ї Кінної армії був таким:

- 4-та кавалерійська дивізія – 3225 шабель;
- 6-та кавалерійська дивізія – 5350 шабель;
- 11-та кавалерійська дивізія – 3235 шабель;
- 14-та кавалерійська дивізія – 3520 шабель;
- полк особливого призначення – 945 шабель.

Разом виходило – 16275 шабель. За іншими даними, склад цієї армії нараховував 1507 осіб командного складу, 13596 шабель, 267 пішого складу (частина вояків не мала коней). На озброєнні було 352 кулемети (не враховуючи ручних, кількість яких була, проте, невеликою), 53 гармат, 22 панцирників, 5 панцирних поїздів, розвідувальні літаки²⁸.

²⁰ Wyszczelski L. Kampania ukraińska 1920 r. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2009. С. 112; Tatar J. Zarys historii wojennej 9-go pułku ułanów. Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, 1929. S. 17.

²¹ Личак О. Судний день. ЦДАВО України. Ф. 3795. Оп. 5. Спр. 78. Арк. 610–613 зв.

²² Історія міст і сіл Української РСР. Київська область. С. 658.

²³ Васечко О. Антибільшовицькі повстання на лівобережжі Київщини під час польсько-українсько-радянської війни 1920 р. у ході боротьби за Київ. Сіверянський літопис. 2024. № 3. С. 117–128.

²⁴ Szuchatowicz L. Zarys historii wojennej 53-go pułku piechoty strzelców kresowych. Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, 1928. S. 16.

²⁵ Kurcusz T. Pierwsze spotkanie 13 Dywizji Piechoty z Budiennym. S. 478.

²⁶ Karpus Z., Romer J. Pamiętniki. Warszawa: Bellona SA, 2011. S. 322; Wschodni sojusznicy polski w wojnie 1920 r.: Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919–1920. Toruń: Wyd-wo Uniwersytetu M. Kopernika, 1999. 230 s.; Руккас А. «Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа). Ніжин, 2013. 480 с.

²⁷ Kurcusz T. Pierwsze spotkanie 13 Dywizji Piechoty z Budiennym. S. 484.

²⁸ Какурин Н., Меликов В. Война с белополяками 1920 г. С. 450; Жемайтис Ф. Прорыв польского фронта 1-й Конной армией (июнь 1920 г.). Военно-исторический журнал. 1940. № 6. С. 3–6.

Основу 1-ї Кінної армії складали донські, кубанські та ставропольські селяни та козаки. Проте були й винятки – так 11-та кавалерійська дивізія складалася переважно з жителів центральних губерній Росії, які раніше служили в піхоті, але пройшли кавалерійську підготовку. А 14-та кавалерійська дивізія майже повністю складалася із полонених донських і кубанських козаків – вояків Збройних сил Півдня Росії, які організовано влилися в ряди Червоної армії. Командний склад становили переважно вахмістри, унтер-офіцери, козаки й кавалеристи, що служили ще в Російській імператорській армії.

У звіті про стан 1-ї Кінної армії перед наступом в Україні зазначалося: «Фуражний пайок у зв'язку з переходом недостатній, що викликає невдоволення бійців. Найгостріше питання – обмундирування: донське, ставропольське та кубанське поповнення роздягнуті. Бійці зневірені, 6-й кавдивізії потрібні 2300 комплектів обмундирування, 500 коней, стільки ж сідел і шашок. У половини червоноармійців немає білизни тощо. Одна третина не має взуття. Цифри неточні ... Антисемітизм серйозно впливає на бійців»²⁹. У майбутньому це вплине на масові грабунки населення, де проходить ця армія.

Разом із тим 1-ша Кінна армія, яка мала великий досвід боїв громадянської війни в Росії, була в тих умовах дуже боєздатним і небезпечним противником, який суттєво вплинув на перебіг дій на фронті в 1920 р.

Отож 25 травня 1920 р. командування 1-ї Кінної армії віддало наступний наказ: «а) для очищення смуги від банд (так традиційно червоні називали загони повстанців – О.В.) Кінна армія наступає широким фронтом із головним угрупованням на правому фланзі; б) 14-та кавдивізія наступає у другому ешелоні на правому фланзі; в) рубежі, яких слід досягнути по дням: 27 травня – Вороне, Зелений Ріг, Цибулів, Монастирище; 28 травня – П'ятигори, Дібрівка, Оратів, Заруддя; 29 травня – Калена, Обозівка, Ганнівка, Кожанка»³⁰. Отже, 28 травня червоні війська мали вторгнутися на територію, контрольовану тетівськими повстанцями, а до кінця 29 травня – пройти її та увійти в бойовий контакт із поляками (див. схему 1). На правому фланзі радянська 45-та стрілецька дивізія мала наступати на Тарашу й далі на Білу Церкву. У проміжку між цією дивізією та 1-ю Кінною армією мала діяти кавалерійська бригада Г. Котовського.

Схема 1. Розташування сил напередодні наступу 1-ї Кінної армії

²⁹ Партполитраббота в частях Красной армии во время советско-польской кампании 1920 г.: Сборник материалов и документов. Ленинград: ВПАТ, 1933. С. 131.

³⁰ Жемайтис Ф. Прорыв польского фронта 1-й Конной армией... С. 5–6.

Запланований більшовицький наступ вдало співпав із організаційними змінами в польському угрупованні в Україні. Так, 27 травня польська 2-га армія розпускалася: 13-та піхотна дивізія мала відійти організаційно до складу польської 6-ї армії, а 7-ма піхотна та кінна дивізії – до 3-ї армії. Тож виходило, що замість однієї армії (2-ї), яка приймала б на себе головний удар 1-ї Кінної армії та 45-ї дивізії, його приймали дві армії (6-та та 3-тя) на своєму стику. До того ж підрозділи польської 5-ї піхотної дивізії, які займали ділянку від Липовця до Гайсина й теоретично могли б діяти на лівому фланзі Кінної армії, від 28 травня переміщалися на північ полько-радянського фронту, до Білорусі. Замість 5-ї дивізії на цю ділянку мала стати 18-та піхотна дивізія, але на це потрібен був час³¹.

Перш ніж перейти до безпосереднього опису боїв повстанців із червоними військами, варто спочатку розглянути ті українські джерела, які нам доступні, а їх небагато. Це твір-спогад «Судний день», написаний 11 грудня 1922 р. в Подєбрадах (Чехословаччина) Олександром Личаком, та допис Василя Задоянного (зустрічається два варіанти прізвища цього автора – Задояний / Задоянний) під назвою «Московська навала. Матеріали до історії Таращанського повітового коша Запорізької Січі на Київщині», опублікованого в збірнику «За Державність» у 1964 р.

Останнє джерело через легшу доступність особливо часто цитують, тому його потрібно уважніше розглянути. Сам автор матеріалу, Василь Лавринів Задоянний, народився 22 березня 1896 р. у с. Зрайки Таращанського повіту, тепер Володарського р-ну Київської області. Під час Першої світової війни у 1915 р. був направлений до Олексіївської інженерної школи, після закінчення якої отримав чин прапорщика Російської імператорської армії – початковий найнижчий офіцерський чин на той час. За даними різних емігрантських видань, в імператорській армії дослужився до звання штабс-капітана, тобто тричі був підвищений (підпоручник, поручник, штабс-капітан), що під час Першої світової війни було досить поширеною практикою. Від 1917 р. перебував у різних підрозділах української армії, переважно дотичних до зв'язку³². У 1920 р. в Армії УНР розпочалася перевірка серед старшинського (офіцерського) складу відповідності їх звань до колишньої російської або австро-угорської армій, а також присвоєння українських старшинських звань. Після цього кожен старшина вже окремим наказом зараховувався на дійсну військову службу до Армії УНР. Відповідно у списку старшин, зарахованих на дійсну українську військову службу та підвищених до наступних рангів упродовж липня 1920 – липня 1923 рр., значиться Задоянний Василь, поручник, артилерія, підвищений до рангу сотника (аналог капітана в Російській імператорській армії). Від 1923 по 1939 рр. В. Задоянний проживав у Польській республіці, від 1944 р. – в Австрії, зокрема в таборі переміщених осіб у Зальцбурзі, від 1949 р. – в США, де й помер 20 вересня 1991 р. в Нью-Йорку.

Після офіційного розформування Армії УНР у 1923 р. Головний отаман Симон Петлюра видав наказ, згідно з яким, від 30 червня 1924 р. припинялися будь-які подальші підвищення у старшинських рангах «аж до часу розпочаття Українською Армією і Фльотою воєнних дій на Українській Землі»³³. Проте вже з повоєнних 1940-х рр. Державний центр УНР в екзилі почав підвищувати ветеранів Армії УНР. Частина ветеранів вітали це рішення, а частина відмовлялися від підвищень і критикували їх, наприклад, як у статті «Титуломанія» на сторінках журналу «Вісті Комбатанта»³⁴. В. Задоянний належав до першої групи, і на час публікації «Московської навали» був уже підполковником, а на порозі 90-ліття узагалі був підвищений президентом УНР в екзилі Миколою Лівіцьким до рангу генерал-хорунжого³⁵.

Активно друкувався в емігрантських часописах «Пороги», «Дзвін», «Тризуб», «Дороговказ: Орган вояцької думки і чину» (представником останнього видання був у Нью-Йорку), де публікував як різні історичні розвідки, так і власні спогади. Автор книги «Таращанський повіт в боротьбі за самостійність України» (оригінальний машинопис перебуває в одному з архівосховищ Польщі й ще очікує публікації), кількатомного видання «Нація в боротьбі за Україну». Водночас потрібно зазначити, що публікації В. Задоянного мають дуже різну цінність для сучасних дослідників. Наприклад, публікація В. Задоянного, тоді ще сотника, у часописі «Літопис Червоної Калини» за 1932 р. під назвою «Наддністрянці в Таращанському повіті» (є опублікованим уривком до вищезгаданої книги про Таращанський повіт) є дуже узагальненою, характеризується патетичними виразами й від-

³¹ Biernacki M. Działania armii konnej Budiennego w kampanji polsko-rosyjskiej... S. 21.

³² Полковник Василь Задоянний (До 70-ліття з дня народження). *Дороговказ*. 1966. Ч. 10 (29). С. 17; Пилипчук Р. Задоянний Василь. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010 // *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-15329>.

³³ Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Київ: Темпора, 2011. Кн. II. С. 246, 256.

³⁴ Роман Б. Припхан. Титуломанія. *Вісті Комбатанта*. 1975. Ч. 6. С. 41–44.

³⁵ Пилипчук Р. Задоянний Василь. URL: <https://esu.com.ua/article-15329>.

сутністю якихось конкретних даних. «На превеликий жаль, прізвиськ цих малих, що робили велике діло, у мене не збереглося»³⁶, – пише В. Задоянний.

Тепер варто розібратися, як старшина Армії УНР потрапив до тетіївських повстанців. У збірнику, присвяченому 50-річчю Зимового походу, сам В. Задоянний пише: «На початку Зимового Походу, при переході армії через терен Таращанського повіту 20–25 грудня 1919 р. Командування Армією давало уповноваження місцевим діячам на організацію «Січей» по селах. А ще раніше, під час з'їзду Командуючих дивізіями в м. Липовці 15.XII.1919 р. на нараді з участю прем'єра І. Мазепи, пишучи[й] ці рядки також дістав від Командира наказ організувати моральні і матеріальні бази на Київщині»³⁷.

Тут варто вказати, що ні в праці Командуючого армії УНР під час Зимового походу генерала Михайла Омеляновича-Павленка³⁸, ні в збірнику документів, присвяченому цій події³⁹, немає нічого про з'їзд командирів дивізій у Липовці в той час. Водночас прем'єр уряду УНР Ісаак Мазепа писав, що справді був у середині грудня 1919 р. в Липовці, де не зміг зустрітися з М. Омеляновичем-Павленком, проте мав там розмову з Ю. Тютюнником⁴⁰, як згадувалося вище – командиром Київської дивізії, до якої, очевидно, і належав тоді В. Задоянний, бо знав про цю розмову. Як стверджує Олександр Доценко, вже після захоплення повстанцями Тетієва туди прибули особи на прізвиська Сліпанський та Комашенко, яких сюди нібито уповноважив Омелянович-Павленко для організації в повіті «Січі»⁴¹. Ю. Тютюнник зазначає: під «Січчю» Омелянович-Павленко мав на увазі передусім створення громадської самоохорони. Сам же Ю. Тютюнник згадував, що для розбудови повстанської організації на Таращанщину ще в жовтні 1919 р. послав хорунжого Івана Кузьменка-Титаренка (у травні 1920 р. виїхав до Києва, де долучився до 6-ї Січової дивізії Армії УНР), а пізніше – хорунжого Івана Бабія, який у штабі Оверка Куравського виконував обов'язки начальника оперативного відділу⁴².

Як би там не було, В. Задоянний явно долучився до тетіївських повстанців, саме під час перебування Армії УНР на Таращанщині. Згаданий вище історичний клуб «Ратуша» опублікував скан посвідчення, підписаного отаманом О. Куравським, у якому значилося, що Василь Лавринів Задоянний 4 квітня був призначений командиром Тетіївського полку⁴³.

Сам матеріал «Московська навала» має цілу низку неточностей, помилок і перебільшень. Ось лише приклади деяких із них⁴⁴:

- «Червневий ранок в околицях Тетієва 1920 р.» (С. 162) – події відбувалися саме 28 травня 1920 р. Навіть, якби В. Задоянний, автора багатьох публікацій, таки підводила пам'ять про давноминулі події, можна було б спробувати скористатися доступною літературою чи документами, як це зробив, наприклад, М. Омелянович-Павленко в праці про Зимовий похід;

- «стотисячна московська кінна армія Будьонного наступає зі сходу на Тетієв» (С. 162) – окрім перебільшення із чисельністю, наступ відбувався радше з півдня, від сили – з південного сходу;

- «З тих донесень видно було, що москвини наступають двома сильними групами, з яких одна група кінноти, під командою Котовського, наступала на Ставище–П'ятигори–Високе просто на Тетіїв, центр організації Таращанського повітового коша Запорозької Січі, а друга група кінноти, під командою Будьонного, на Таращу – Білу Церкву – Новофастів. Ліве крило армії Будьонного, під командою Котовського, натрапило безпосередньо на вогнище найсильнішої оборони по нашому боці» (С. 164) – як видно із джерел вище, розташування радянських військ під час наступу було з точністю до навпаки;

³⁶ Задоянний В. Наддністрянці в Таращанському повіті. *Літопис Червоної Калини*. 1932. Ч. 4. С. 6.

³⁷ Задоянний В. Зимовий похід Дієвої Армії УНР в запілля ворога з 6.12.1919 до 6.5.1920. Його моральні і матеріальні бази. У 50-річчя Зимового Походу Армії УНР. Нью-Йорк, 1973. С. 26–27.

³⁸ Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917–1920). С. 240–242.

³⁹ Доценко О. Зимовий похід... С. 27–29.

⁴⁰ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. Київ: Темпора, 2003. С. 328–329.

⁴¹ Доценко О. Зимовий похід... С. СЛ.

⁴² Тютюнник Ю. Революційна стихія. Зимовий похід 1919–20 рр. Львів: Універсум, 2004. С. 141, 148. Можна висунути припущення, що звіт, на якому ґрунтував свій допис О. Доценко, був за авторством І. Кузьменка-Титаренка, оскільки докладний опис подій обривається саме на травні 1920 р.

⁴³ «У.Н.Р. Штаб Таращанського Повітового Кошу Запорізької Січі. Відділ оперативний. Ч. 248. 4 травня 1920 р. м. Тетіїв ... Пред'явник цього – Старшина дорученого мені Кошу Василь Лавринів Задоянний є дійсно Командір Тетіївського полку, призначений наказом по Кошу від 4 квітня 1920 року за ч. 4,93, якому дозволяється носити всяку зброю, що підписом та прикладом печатки посвідчується. Отаман Кошу Куравський» (Особиста Facebook-сторінка Олександра Оберемка. Facebook. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0BKNw4HSwDdmQeiZT13tbJDrD7n5FX1kkACTfKyXTRA9bbEy5h52XSFdbpdWsCLkl&id=100011160722196). На жаль, публікатори не вказали джерело походження та архів зберігання документу.

⁴⁴ Задоянний В. Московська навала... 36. 10. С. 162, 164–167.

• «А з лівого боку, по трактовому шляху, який простягався рівнобіжно до фронту, сунувся довжелезний вуж московської піхоти, артилерії і обозів» (С. 165) – у 1-й Кінній армії було вкрай мало піхоти й тому в наступі вона участі не брала. Лише пізніше, 5 червня 1920 р., у боях із поляками, наткнувшись на серйозну перепону у вигляді загорож із колючого дроту, 4-та кавдивізія пішла на екстраординарний для неї крок – спіщила свою кавалерію для наступу, що відбулося в радянських джерелах⁴⁵. Про «московську піхоту» на різних ділянках у В. Задоянного взагалі дуже багато згадок;

• «П'яна матросня, без сідел, сидючи охляп на конях, одчайдушно гнала вперед» (С. 166) – навіть якби в армії Будьонного насправді була велика група колишніх матросів, то навряд чи їх матросський одяг зберігся б підчас величезних кінних переходів цієї армії. Тому вище й згадувалося про проблеми з одягом, бо він швидко зношувався за таких умов. Вказувати на те, що супротивники були в стані оп'яніння під час атаки – досить поширений пропагандистський штамп, який використовується щодо противника, що наступає, маючи при цьому шалені втрати; вочевидь, не оминувало це й текст українця В. Задоянного. Наступ на конях без сідел ще був би можливий для якогось новосформованого або імпровізованого кінного підрозділу, але не для досвідченої 1-ї Кінної армії;

• «Московська кіннота, спішившись і пройшовши заледве пару сот кроків, затрималась і почала окопуватися» (С. 166) – при тому, що в теорії за нагальної потреби окопуватися можна навіть будь-якими побутовими предметами, це абсолютно невласлива тактика дій для 1-ї Кінної армії. Наприклад, зустрівшись із запеклим опором поляків на обладнаних позиціях Тараканівського форту в липні 1920 р., червоні кіннотники блокували фортецю, а її атаку в пішому строю вже передали 134-й бригаді 45-ї стрілецької дивізії⁴⁶;

• «З боку Тетієва на фронтах: Олександрівка–Високе–Стадниця–Ситківці–Росішки, долітав до нас далекий гуркіт гарматного і кулеметного бою» (С. 167) – за такого наступу, як вели червоні, село Росішки мало бути ще в тилу, і з кулеметів його було б важко обстрілювати.

Це лише окремі приклади, які є в тексті В. Задоянного. Іншим важливим недоліком матеріалу цього автора є те, що оповідь ведеться від третьої особи. При чому особи всеснаючої, яка одночасно бачить, що відбувається на майже 40-кілометровій ділянці, яку автор описує, і може читати думки її учасників. Автор однаково неймовірно детально передає як дії начальнича штабу коша, так і відчуття звичайних козаків в окопі на передовій позиції, і навіть те, що думає один із командирів червоного відділу, який навіть теоретично не міг про це розповісти В. Задоянному.

На противагу вказаним недолікам, спогади О. Личака позбавлені більшості цих хиб: автор чітко оповідає, що бачив сам, а що дізнався з чужих розповідей. Подача автором бойових дій цілком реалістична – коли особа бачить справді незначну ділянку перед собою, часто не розуміє, що відбувається на флангах і позаду нього, а зв'язок із командуванням укрій спорадичний. І щонайважливіше, спогади О. Личака органічно й досить точно узгоджуються із джерелами противника, про які йтиметься нижче.

На основі вищевказаного, можна стверджувати, що спогади В. Задоянного суттєво прикрашені автором і в багатьох деталях їм не слід довіряти, на відміну від спогадів О. Личака.

Після таких висновків, можна нарешті перейти до опису боїв повстанців із 1-ю Кінною армією. Як уже згадувалося вище, напередодні радянського наступу структура повстанської організації будувалася за принципом територіальної оборони: кожне село організовувалося в сотню, а кожна волость – у полк. Згідно з В. Задоянним, із полків були організовані дві дивізії:

• Перша дивізія складалася з Тетіївського, Кашперського, Животівського та Оратівського полків під командуванням отамана Зрацького;

• Друга дивізія – із П'ятигірського, Ставищанського, Жашківського, Організаційного та кінного полків⁴⁷.

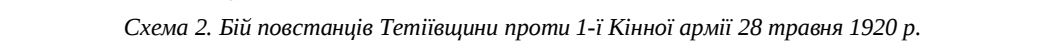
Проте, за спогадами О. Личака, напередодні рішучого зіткнення (28 травня) в строю залишилося тільки п'ять волостей (відповідно п'ять полків), інші були зайняті раптовим наступом червоних. Зокрема, 27 травня радянська 4-та кавдивізія, згідно плану, досягла й розташувалася в с. Вороне (тепер Жашківської громади). Але надвечір того дня її авангард увірвався в Жашків, де зарубав старшину повстанців Коропа та кількох козаків, а решта повстанців відступила до П'ятигір. Організація скликала на 28 травня загальну мобілізацію. Згідно з О. Личаком, тетіївці зайняли фронт під Животовим, п'ятигірці – під

⁴⁵ Жемайтис Ф. Прорыв польского фронта 1-й Конной армией... С. 19.

⁴⁶ Реппин Н. Под Дубно. История 45-ой Вольнской Краснознаменной стрелковой дивизии. Киев: Политотдел 45-й дивизии, 1929. Т. 1: Боевой период. С. 212–213.

⁴⁷ Задояний В. Московська навала... 36. 10. С. 163–164.

Датум: кін

Після цього 2-га бригада цієї ж 11-ї кавдивізії зустріла в с. Ситківці (тепер частина с. Голодьки; животівський напрям) загін повстанців, який вони оцінили як 100 піших та 30 кінних. Загін не мав жодних шансів проти такої сили й був знищений.

Уже після завершення бою під Олександрівкою штаб повстанців, оцінивши сили, які ведуть проти них наступ, і зрозумівши, що втриматися не вдасться, віддав наказ загону, що розташовувався від П'ятигір до с. Винарівки, відступати за р. Рось⁵¹. Ще опівдні 28 травня отаман Куравський особисто приїхав до с. Павлівка, де перебував командир

⁴⁹ Biernacki M. Działania armji konnej Budiennego w kampanji polsko-rosyjskiej... S. 33. Витяги з Оперативного звіту № 1242 Кінної армії були опубліковані в цій праці.

³¹ Biernacki M. Działania armji konnej Budiennego w kampanji polsko-rosyjskiej... S. 33; Личак О. Судний день. Арк. 611 зв.–612; Жемайтис Ф. Прорыв польского фронта 1-й Конной армией... С. 5–6.

польського 43-го піхотного полку, з проханням про допомогу. Проте серед польського командування під ту пору панувала непевність. Так, 13-та польська дивізія ще 27 травня отримала наказ висунутися вперед і стати вдовж р. Роська по лінії Володарка – Тетіїв – Животів – Ільїнці. Це мало скоротити лінію фронту дивізії. При цьому для співдії з повстанцями був навіть виданий наказ про носіння розпізнавальних знаків у вигляді білої пов'язки на лівій руці. Того ж 28 червня командування 13-ю піхотною дивізією розіслало цей наказ по частинам. Але незабаром командир дивізії вирішив, що, виконуючи цей наказ, вони залишають позиції, на яких тривалий час проводили інженерно-фортифікаційні роботи для оборони, а рух піших колон на нове місце перед фронтом Кінної армії міг закінчитися катастрофою. Тому навздогін був відправлений наказ залишатися на місці.

За такої ситуації реальної допомоги від поляків годі було чекати. Повстанці та величезні колони біженців відступили до села Збаржівка, поруч із позиціями польського 43-го піхотного полку. Про їхню участь у подальших боях як окремої організації більше згадок немає⁵². Частина повстанців відійшла в тил, де приєдналася до Армії УНР, частина розпошилася й переховувалася, частина, зокрема Оверко Куравський, перейшла на підпільну антибільшовицьку роботу. Сам О. Куравський загинув навесні 1925 р.⁵³

У радянській історіографії було прийнято свідомо применшувати участь у тих боях повстанців. Так, Ніколай Какурін, учасник війни й автор однієї з найдетальніших праць про неї з радянського боку, написав наступне: «Упродовж 28 травня дивізії 1-ї Кінної армії на марші до своїх районів нічлігу зустрічали й знищували на своєму шляху численні шайки бандитів, які мали правильну військову організацію»⁵⁴. Досить цікавий пропагандистський словесний конструкт, який зводить воедино здавалось би взаємовиключні речі – і «шайки бандитів», і «правильну військову організацію».

Вищенаведені в оперативному звіті Кінної армії за 28 травня цифри чисельності повстанських загонів, із якими зіткнулася радянська кіннота, а також цифри вбитих повстанців (а кількість убитих осіб противника у звітах усіх армій традиційно прийнято певним чином перебільшувати), цифра в 15 тис. саме бійців Тетіївської повстанської організації (тобто майже як уся 1-ша Кінна армія) є абсолютно фантастичною. Привертає увагу й кількість трофеїв, окрім гвинтівок, – усього три кулемети системи Максим після знищення кількох загонів повстанців. Це свідчить про вкрай слабке озброєння Тетіївської повстанської організації. Тож спроба повстанців у відкритому фронтальному бою протистояти досвідченим регулярним численным підрозділам 1-ї Кінної армії від початку була приречена на провал. Тому рішення вступити з ними в бій, а також такі факти, як раптове захоплення червоними Жашкова та кількох інших волостей, свідчить, що на початку Тетіївська повстанська організація слабо уявляла чисельність та характер ворожих підрозділів, які повели наступ на її територію. Саме тому, після перших програних боїв, штаб повстанців таки зрозумів, яку небезпеку становить противник для погано озброєних нерегулярних, хоч і добре організованих загонів. Тому ще опівдні 28 травня був відданий наказ усім повстанцям розпочати відхід за р. Рось, і в подальших боях при прориві радянською кіннотою польських позицій повстанці участі не брали. Загалом, «Тараський повітовий кіш Запорізької Січі», який сформувався довкола прилеглих до Тетіїва населених пунктів, є одним із характерних прикладів тогочасних повстанських республік із широким рівнем місцевої самоорганізації та збройної сили у формі територіальних підрозділів, а не повстанських загонів, що трималися передусім на авторитеті їх отаманів. І, незважаючи на прикрі прояви антисемітизму (згадки про які є як у звіті, про який писав О. Доценко, так і в галичан із бригади ЧУСС), повстанський рух є частиною мілітарної історії України, тому потребує докладного наукового висвітлення.

References

Koval, R. (2005). *Bahriani zhnyva Ukrainskoi revoliutsii. 100 istorii i biohrafii uchasykiv Vyzvolnykh zmahaniy* [Scarlet harvest of the Ukrainian revolution. 100 stories and biographies of the participants of the Liberation struggle]. Kyiv, Ukraine.

Koval, R. (2005). *Za voliu i chesť: nevyhadani istorii i voiatski biohrafii* [For freedom and honor: true stories and military biographies]. Kyiv, Ukraine.

Liakh, O. (2004). *Tetiiv i Tetiivshchyna, pohliad v istoriiu* [Tetiiv and Tetiivshchyna, a look at history]. Tetiiv, Ukraine.

Rukkas, A. (2013). «Razom z polskym viiskom»: *Armiia Ukrainskoi Narodnoi Respubliky 1920 r. (struktura, orhanizatsiia, chyselnist, uniforuma)* [«Together with the Polish army»: the Army of the Ukrainian People's Republic in 1920 (structure, organization, quantity, uniform)]. Nizhyn, Ukraine.

⁵² Kurcysz T. Pierwsze spotkanie 13 Dywizji Piechoty z Budiennym. *Zeszyt 6*. S. 482; *Zeszyt 7*. S. 577–578; Biernecki M. Działania armji konnej Budiennego w kampanji polsko-rosyjskiej... C. 30.

⁵³ У 50-річчя Зимового Походу Армії УНР / За ред. М. Крата, Ф. Грінченка. Нью-Йорк: Накладом Орденської Ради Ордену Залізного Хреста Армії УНР, 1973. С. 148.

⁵⁴ Какурин Н. Война с белополяками 1920 г... С. 146–147.

Tynchenko, Ya. (2011). Ofiterskyi korpus Armii Ukrainiskoi Narodnoi Respubliky (1917–1921) [Officer corps of the Army of the Ukrainian People's Republic (1917–1921)]. Kyiv, Ukraine.

Vasechko, O. (2019). Ostannii pokhid Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv: kviten–traven 1920 r. [The last campaign of the Ukrainian Sich Riflemen: April–May 1920]. *Tsyadelia: Lvivskyi militaryi almanakh – Citadel: Lviv military almanac*, 16, P. 29–69.

Vasechko, O. (2024). Antybilshovytski povstannia na livoberezhzhii Kyivshchyny pidchas polsko-ukrainsko-radianskoi viiny 1920 r. u khodi borotby za Kyiv [Anti-Bolshevik uprisings on the left bank of Kyivshchyna during the Polish-Ukrainian-Soviet war of 1920 during the struggle for Kyiv]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 3, P. 117–128.

Yermolaiev, O. (2016). Podorozhi za krainebo: kraieznavchi rozvidky [Travels to extremity: local historical explorations]. Bila Tserkva, Ukraine.

Васечко Олексій Олексійович – історик-краєзнавець, дослідник Львівського інституту мілітарної історії.

Vasechko Oleksii – historian-local lore expert, researcher of the Lviv institute of military history.

E-mail: askold237@gmail.com

CONFRONTATION OF THE REBELS OF THE TARASCHA DISTRICT WITH THE 1ST CAVALRY ARMY DURING THE POLISH-UKRAINIAN-SOVIET WAR OF 1920

On May 29, 1920, the Soviet 1st Cavalry army began an operation to break through the defenses of the Polish army, as a result of which the strategic position of the opposing forces in Ukraine was changed. However, before starting this operation, the 1st Cavalry army had to overcome on its way the insurgent organization of the Tarascha district. This organization, with its center in the town of Tetiiv, had its own military forces and controlled a large area for almost two months. This is a rare case for the Polish-Ukrainian-Soviet war of 1920, when both the Polish and Soviet armies had to include in their plans the presence of large forces of Ukrainian rebels. **The purpose** of the research is to highlight the structure and personnel of the opposing forces, preconditions of their military confrontation, and to attempt at the historical reconstruction of their battles. **Methods:** historical, problem-analytical. **The scientific novelty** consists in the use of a various range of sources of the Polish-Ukrainian-Soviet war of 1920 and in a critical analysis of Ukrainian sources describing the battles. **Conclusions.** The rebels of Tetiivshchyna managed to create a broad horizontal organization of various settlements with armed forces based on the territorial principle. But the rebels had no chance of success in a frontal confrontation with such more numerous, better armed and experienced regular military unit as the 1st Cavalry army. The confrontation was occurred due to the misjudgment of the enemy's forces by the rebels.

Key words: Tetiiv, insurgent organization, 1st Cavalry army, Polish-Ukrainian-Soviet war of 1920, Overko Kuravskyi, Vasyl Zadoyannyi.

Дата подання: 7 травня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 15 листопада 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Васечко, О. Протистояння повстанців Таращанського повіту з 1-ю Кінною армією під час польсько-українсько-радянської війни 1920 р. *Сіверянський літопис*. 2024. № 6. С. 74–85. DOI: 10.58407/litopis.240608.

Цитування за стандартом APA

Vasechko, O. (2024). Protystoiannia povstantsiv Tarashchanskoho povitu z 1-iu Kinnoiu armiieiu pid chas polsko-ukrainsko-radianskoi viiny 1920 r. [Confrontation of the rebels of the Tarascha district with the 1st Cavalry army during the Polish-Ukrainian-Soviet war of 1920]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 6, P. 74–85. DOI: 10.58407/litopis.240608.

